

20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Jeopolitiği

The Mediterranean Geo-Politics of the Ottoman State in the Early 20th Century

Fahri YETİM*

Öz: Tarihi varlığını ve kimliğini bir bakıma Akdeniz'de kurduğu hâkimiyetine borçlu olan Osmanlı Devleti, Afro-Avrasya'daki siyasi varlığının Afrika ayağını büyük ölçüde 19. yüzyılda yitirmiş bulunuyordu. Bu yüzyılda Fas, Cezayir, Mısır ve Tunus elden çıkmıştı. 20. yüzyıla gelindiğinde ise Afrika'daki siyasi varlığı yalnızca Trablusgarp eyaletiyle sınırlı olmakla birlikte halen oldukça geniş bir coğrafyada Akdeniz'in sahilgar bir ülkesi olması dolayısıyla Osmanlı Devleti, dünya siyasetinde yine etkili bir güç konumunda bulunuyordu. İmparatorluğun İslam coğrafyasının önemli bir bölümünü oluşturan Kuzey Afrika'daki topraklarının büyük ölçüde kaybedilmiş olmakla beraber bu durum, devletin tarihsel kimliği ve misyonu dolayısıyla buralarla ilgili defterlerin kapanması anlamına gelmiyordu. Osmanlı Devleti, fiilen sona erdiği 1918'e kadar bu bölgelerdeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu yolla kuruluş felsefesi doğrultusundaki hedeflerini mevcut koşullar altında sürdürmeye çalışmıştır. Bu bölgelerle ilgili yazışmalar, elçilik raporları ve çok sayıda arşiv belgesi, 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki jeopolitik gelişmelerle ilgili yüksek bir duyarlılığının bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Jeopolitik, Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz, Strateji

Abstract: The Ottoman State's longevity and identity being indebted to the supremacy she established in the Mediterranean, in one respect, the Ottoman State lost its political presence on the North African shores to a great extent in the course of the 19th century with Algiers, Egypt and Tunisia lost. By the 20th century Ottoman political presence in North Africa was limited to Tripoli; but the Ottoman State remained a major power in world politics controlling a sizeable portion of the Mediterranean coast. However the Ottoman North African territories, in fact, corresponding to the bulk of the Islamic geography of the Empire, were mainly lost in that period, although this did not mean the termination of the imperial concerns stemming from matters of historical identity and mission. The Ottoman state continued to closely watch developments in the region until its official abolishment in 1918 and continued with her interests, rooted in the state philosophy. The correspondence between the Ottoman State and its former North African territories, as well as ambassadorial reports and numerous archival documents, show the Ottoman administration of the 20th century maintained a close concern in the geo-political developments of the Mediterranean world.

Keywords: Geo-politics, Ottoman Empire, Mediterranean, Strategy

---

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir. fyetim@ogu.edu.tr

Giriş

Genel olarak küreselleşme/ulus devlet diyalektiği içinde şekillenen 20. yüzyıl dünyasının siyasi tablosunda postmodernitenin de etkisiyle tam bir parçalanmışlık durumu ortaya çıkmıştır. Yüzyılın başlarında emperyalizm olgusu içinde “*Büyük Güçler*”in paylaşım planlarının bu süreçte yeni katılan güçlerle kesişmesi sonucunda ortaya çıkan yüksek gerilim, modern dünya tarihi içinde klasik sayılabilecek siyasi yapıların aşınmasına daha sonra da çözülmesine yol açmış, bu durum da insanlık tarihinde görülmemiş ölçüde büyük toplumsal sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu tablo karşısında insanlık tarihinin yaşadığı en önemli deneyimlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde bulundurduğu çok sayıda etnik, dinsel ve kültürel çeşitliliği bir arada tutma misyonuna uygun olarak var olmak mücadelesi vermiştir. Büyük ölçüde kendisine yönelik tasfiye politikalarının etkili olduğu bu kaotik ortam karşısında Osmanlı Devleti’nin devamlılığını sürdürme konusunda en büyük kozlarından biri de, siyasi tarihi boyunca hükmettiği coğrafyadan kaynaklanan jeopolitik gücü olmuştur. İmparatorluğun çöküş döneminde 19. yüzyılda varlığını sürdürmek amacıyla uyguladığı denge politikası, 20. yüzyıldaki adıyla jeopolitik boyutta ele alınarak yeni stratejilere ilham kaynağı oluşturmuştur.

Kısaca coğrafi determinizm, coğrafi şuur, coğrafi felsefe gibi anahtar kelimelerle ifade edilen jeopolitik kavramı, 20. yüzyılda İsveçli siyasetçi Rudolf Kjellen tarafından bilim konumuna çekilmiştir. Jeopolitik, devletlerin coğrafi özellikleri ve siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim veya uluslararası siyasette, coğrafi etmenlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi olarak veya sosyal, politik, ekonomik, askeri, kültürel güçlerle siyasi coğrafyanın bir disiplin olarak uygulanması şeklinde tanımlanabilir (Külebi 2009, 3). Devleti, özellik ve yeteneklerini toprağından ve bölgesinden alan coğrafi bir organizma, mekânda beliren bir hayat tarzı olarak gören Kjellen, politikayı da bu canlı varlığın mahiyetini kavramak, dayanıklı ve sürekli olmasını sağlamak için gerekli faaliyet ve icraatı gösterilmesi şeklinde nitelendirmiştir. Beşeri coğrafyanın bir bölümünü oluşturan siyasal coğrafyaya, devlet için çok önemli olduğunu kabul ettiği saha (alan) kavramını yerleştiren Ratzel ise, devlet denen organizmanın beslendiği ve gücünü aldığı alan ne kadar büyük olursa, devletin de uluslararası politikada etkinliğinin o derece artacağını ileri sürmüştür (Günel 2008, 5). Coğrafyanın politik işlevleri konusundaki potansiyelinin ortaya çıkarılması esasına dayanan jeopolitiğin Fransa’da Brunhes ve Vailaux; ABD’de Semple ve Bowman; İngiltere’de Mackinder ve Curzon gibi temsilcileri olmuştur.

Büyük ölçüde Nazi dönemindeki Alman yayılmacılığını meşrulaştıran yaklaşımlarla desteklenerek gelişen jeopolitik, özellikle büyük devletler için 20. yüzyıl başlarından bu yana dünya siyasetini etkileyen bir disiplin olarak ele alınmaktadır. Bir diğer yönü itibarıyla ulusal düşüncelerin gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan jeopolitiğin evrimi sadece bir ilerleme getirmemiştir. Ulusal rekabetlerin tırmanması ve bağımsızlık özelemleri, toprağı korumak veya ele geçirmek adına sayısız savaşa neden olmuş ve hatta halklara, felaketle sonuçlanacak maceralar içinde yollarını kaybettirmiştir. Bu yüzden jeopolitik terimi İkinci Dünya Savaşı ertesinde birçok ülkede kullanımdan çıkarılmış ve tabu haline gelmiştir.

Kuruluş felsefesi ve hâkimiyet anlayışındaki derin farklılıklar dolayısıyla jeopolitiğin, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde önemli işlevleri olmuştur. Her şeyden önce bu farklılık, doğaya hükmetme amacındaki modern Batı medeniyeti ile doğayla uyumlu yaşama amacındaki Doğu/İslam medeniyetinin temsilcisi konumundaki Osmanlı Devleti’nin siyaset anlayışında bulunuyordu. İmparatorluğun özellikle son dönemlerinde modern dünyada ortaya çıkan ve güçlü ve “yeni” bir “silah” olarak kullanılan jeopolitiğe karşı Osmanlı Devleti de, diyalektik bir duyarlılıktan hareket ederek tarihi misyonu doğrultusunda kendi jeopolitiğini oluşturmuştur.

İnceleme konusu olarak ele aldığımız Akdeniz, jeopolitik açıdan Osmanlı Devleti için Mısır,

Afrika, Ortadoğu, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu politikaları açısından kilit konumunda bulunuyordu. Deniz jeopolitiği açısından bakıldığında Akdeniz'in deniz eksenli güçlerin Afro-Avrasya stratejilerinin merkezinde bulunduğu görülür. Dünyada birinci derecede önemli dokuz stratejik geçiş yolundan altısının (İstanbul ve Çanakkale boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri, Cebelitarık) Akdeniz'de bulunması, bu bölgenin jeopolitik açıdan taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Kartacalıların Roma, Müslüman Arapların Katolik Güney Avrupa ülkelerine karşı kazandığı başarılarından sonra ilk defa Osmanlı Devleti, Afrika hâkimiyeti üzerinden Akdeniz'de etkinlik kazanma ve bu etkinlik ile Avrupa'yı denizden denetim altında tutma politikasını asırlarca başarıyla sürdürülen stratejik bir hedef olarak görmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz jeopolitiğinin özellikle modern dönemlerde sömürgecilik tehlikesine karşı taşıdığı önem Ahmet Davutoğlu tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'dan Büyük Sahra derinliğinde kurduğu dini, kültürel ve ticari bağlar Afrika'nın sömürgeciler tarafından paylaşıldığı 19. yüzyılda anti-sömürgeci hareketlerin iç dayanışmasına zemin hazırlamıştır. Batı Afrika'da Senûsî, Doğu Afrika'da Mehdî hareketlerinin anti-sömürgeci karakteri Osmanlı Devleti'nin sömürgecilik karşısındaki direncine paralel bir seyir izlemiştir. Asker sevkini yaparken bile güçlük çekilen Trablusgarb'ın devletin en bunalımlı döneminde son deniz aşırı askeri harekât olarak cansiperane bir şekilde savunulması, hâlâ sürmekte olan cihan ölçekli ve yakın kıta eksenli bir stratejik bilincin sonucudur* (Davutoğlu 2011, 207).

Osmanlı devleti için Akdeniz jeopolitiğinin önemli noktalarından birini teşkil eden Afrika kıtasındaki stratejik konumu haiz noktaları idaresine alması, genelde kendi iradesi dışında oradaki yerlilerin davetleri üzerine, bazen de devletin kendi isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir (Kavas 2011, 515). Osmanlılar, en azından mevcut haliyle hâkimiyetlerini devam ettirmenin gereği olarak bu kıta topluluklarıyla bir yakınlaşma içine girilmesinin bir zaruret haline dönüştüğünün farkındaydılar. Zira Akdeniz havzasında kendi varlığı, hatta geleceği için istikrar ve güvenlik sağlayamazsa devletin uzun ömürlü olmayacağını biliyorlardı. Özellikle Mısır başta olmak üzere Kuzey Afrika'yı kaybeden Romalılar, Vandallar ve Doğu Romalılar nasıl dünya tarihinden tamamen silinmişlerse Osmanlı Devleti de varlığını Afrika kıtasıyla kurduğu münasebetleriyle pekiştirmek durumundaydı ve bu konumu devam ettiği sürece üç kıta üzerindeki ve nüfuzunu da sürdürebilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu, 20. yüzyıl başında bile çok geniş bir alana sahip oluşu, Avrupa'ya yakınlığı, dünya ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu nedeniyle üzerinde Büyük Güçler'in hesaplarının en yoğun yaşandığı bir yerdi. Osmanlı Devleti 19. yüzyıldan bu yana pek çok alanda emperyalist denetimi kabul etmesine rağmen, yabancı nüfusun kolonizasyonuna her zaman karşı çıkmıştır. Bu dönemde Batılı devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı geçen yüzyıldan itibaren *Doğu Sorunu (Şark Meselesi)* ekseninde geliştirdikleri paylaşım politikalarını I. Dünya Savaşı sırasında son şekliyle uygulamaya koymak istemişlerdir. Bu devletler içinde en çok etkili olanı yine bu dönemin tartışmasız en etkili gücü konumuna gelmiş olan İngiltere idi. Osmanlı Devleti'nin zayıf durumunun er geç Akdeniz'de bazı ihtilaflara yol açacağını düşünen Başbakan Lord Salisbury, daha 1895'de bu memleketin taksimi için vaktin geldiği fikrinde olmuştur (Sagay 1972, 469). İngiltere politikasının temeli, imparatorluğun beyni olan Londra ile kalbi olan Hindistan arasındaki emperyal bağlantının güvenliğine bağlı olmuştur. Bunun için İngiltere bir taraftan Fransa'yı bertaraf etmek isterken, diğer taraftan yükselen güçlerden biri konumundaki Almanya'nın önünü kesmek istemiştir. 1914'den önceki yıllarda geçerli olan İngiliz politikasının bir diğer karakteristiği de devletlerin iç işlerine mümkün olduğunca müdahale etme eğilimi olmuştur. Her iki strateji içinde İngiltere'nin politikalarında temel hedeflerden biri Os-

manlı Devleti'ydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise savaşın galibi olarak dünyanın bir numaralı devleti durumuna gelen İngiltere, Libya'dan Hayfa'ya kadar bütün Akdeniz kıyısı ve Ortadoğu'daki Osmanlı coğrafyasına hâkim olmuş, rekabeti kazanmış, rakiplerini tasfiye ederek veya çekilmelerini sağlayarak bu dönemde ekonomik, stratejik ve askerî olarak büyük nüfuz ve üstünlük kurmuştur (Bıyıklı 2011, 46). Diğer taraftan İngiltere izlediği siyaset ile bütün Akdeniz devletlerinin başına geçerek bu bölgeyi “*Mare clausum*” (kapalı deniz) olarak ilan eden İtalya'yı birinci plana geçirmişti. Ancak İngiltere savaş sırasında gizli antlaşmalarla bu ülkeye verilen vaatleri tutmayarak Anadolu'da bu ülkeye tanınan imkânların gerçekleşmemesine çalışmıştır.

Dönemin bir diğer yükselen gücü olan Amerika Birleşik Devletleri'nin bu dönemdeki politikalarına bakıldığında ise, Monroe Doktrini etkisini sürdürmekle beraber Osmanlı Devleti içindeki Müslüman ve Hıristiyan etnik grupları ve azınlıkları kendi devletlerini kurmaları ve bağımsızlık fikirleri yönünde misyonerlik faaliyetleri şeklinde olmuştur.

Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik ve stratejik nüfuz politikası Berlin-Bağdat demiryolu projesiyle başlamıştı. Savaş sırasında Osmanlı Devleti ile ittifak antlaşmasını imzalayarak hâkimiyetini genişletmek istemiştir. Fransa ise bu dönemde Almanya'dan Alsas-Loren'i geri almak ve Osmanlı topraklarından Suriye'yi kopartmak istemiştir. O devirde Fransız stratejisi, Fransa'nın Akdeniz kıyıları ile Afrika'nın karşı sahillerindeki Fas, Cezayir ve Tunus ile olan insan ve mal nakliyatının güvenle yapılmasını sağlamak şeklinde olmuştur (Sagay 1972, 442). Rusya'ya gelince, geleneksel güney siyaseti doğrultusunda boğazlara yerleşmek istemiş, ancak savaş sırasında çıkan Bolşevik ihtilali dolayısıyla bu hedefine ulaşamamıştır. 1866 yılında siyasi birliğini kurarak dünya siyasetinde etkili olmaya çalışan İtalya ise, diğer Batılı devletlerle anlaşarak Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablus-garp eyaletine gözünü dikmişti. Adı geçen bölgeyi savaş sonunda alan İtalya, aynı zamanda Akdeniz'in stratejik üslerinden biri olan On İki Ada'yı da ele geçirmişti.

Osmanlı Devleti'nin Son Dönmelerinde Akdeniz Eksenli Jeopolitik Tutum ve Faaliyetleri

Modern dünya tarihi içinde Osmanlı İmparatorluğu açısından en uzun yüzyıl olarak nitelenen 19. yüzyılda sömürgecilik ve emperyalizm bütün şiddetiyle kendini göstermişti. Batılı devletlerin izlediği yayılcılık ve imparatorluğun paylaşılması politikaları büyük ölçüde amacına ulaşmış görünüyordu. Öte yandan bir ölçüde modernitenin bir sonucu olarak, bir ölçüde de yayılcı devletlerin politikalarının etkisiyle ortaya çıkan ulusçuluk hareketleri imparatorlukları sarsan diğer bir olguydu. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti bir taraftan hayatini sürdürmek için modernleşme hamlelerini gerçekleştirirken diğer taraftan da tüm stratejisini büyük devletlerin bu yöndeki politikalarını sonuçsuz kılmak üzerine kurmuştur. Özellikle Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) dönemi bu sürecin yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde devletin bütünlüğünü koruma doğrultusunda II. Abdülhamid'in anti-emperyalist tutumu “dinle” temellendirilmiştir. Bu açıdan “İttihad-ı İslam” düşüncesi, sosyal ve kültürel boyutlarının yanında, devletin İslami bütünlüğünü koruma konusunda politik bir ideali temsil ediyordu. 1900 yılında yapımına başlanan Hicaz demiryolu projesi bu hedefe dönük aynı zamanda stratejik bir yatırımdı. Bu proje ile İmparatorluğun geleceği açısından hayati öneme sahip hac yollarının güvenliğini sağlamanın yanında doğu Akdeniz'de stratejik ve jeopolitik açıdan daha avantajlı bir konuma geçiş hedeflenmişti.

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz jeopolitiği; Kuzey ve Orta Afrika, sonradan Ortadoğu ekserinde gelişmiş olup esas itibarıyla kutsal toprakların bulunduğu Hicaz bölgesinin savunma hattını oluşturuyordu. Bu yüzden Sultan II. Abdülhamid'in Kuzey Afrika politikası seleflerinden farklı olarak daha yakın bir tehlike haline gelmiş olan Büyük Güçlerin bu bölgedeki emellerini boşa çıkarma amacına yönelikti. Bu politika genel olarak; Fransızların Sahra'ya girmesini durdurmak, İngilizleri Mısır'dan çıkarmak, İtalyanların Libya'ya göz dikmesini önlemek, Almanla-

rın bölgeye akınlarına engel olmak ve bütün bunlara rağmen bu devletlerin hepsiyle iyi ilişkilerini devam ettirmek şeklinde olmuştur. Bu amaçla Babıali ile Kuzey Afrika'daki mahalli elitler arasında erken dönemlerden (1881-82 olaylarından sonra) itibaren özellikle bu bölgede etkili olabilmek için yakın ilişkiler kurulmuştur. Senusiye hareketiyle kurulan ilişki de bunlardan biridir. Seyyid Muhammed bin Ali el-Senusi başkanlığında ortaya çıkan Senusiye hareketi, Osmanlı himayesi altında şehir uleması, kabileler ve ticaretle uğraşan vaha sakinleri arasındaki ittifakın katalizörü idi (Karpas 2010, 482). Senusi hareketi 20. yüzyıl başlarında Fransızların bölge hâkimiyeti konusunda müdahalesine maruz kalmış, daha sonra Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgali sırasında bu işgale karşı yerel direniş katkısı yapmıştır. Ancak buradaki mücadelenin Osmanlı Devleti açısından yetersiz kalması üzerine Senusilerin bu bölgedeki hâkimiyet sahası zamanla yabancı devletler tarafından önemli ölçüde darbe almıştır. Senusilik-Osmanlı Devleti ilişkilerindeki durum, I. Dünya Savaşı sırasında Batı Mısır bölgesindeki İngiliz işgaline karşı verilen mücadele de, eski politikanın bir devamı niteliğinde olmuştur. Buradaki mücadelede zaman zaman İngilizlere kayıplar verdirilerek gücü bölünmüş ve yerel Arap reislerinin İngilizlerden koparılması sağlanmışsa da savaş sona erdiğinde bu bölgede nihai bir sonuç elde edilememiştir. Ancak buna rağmen Şeyh Senûsi savaş sonunda Alman denizaltısıyla İstanbul'a getirilmiş ve Enver Paşa'nın imzasıyla kendisine "*müressiğ-i âl-i Osmani*" nişanı verilmiş ve kendisinden "*Trablusgarp ve Bingazi Nâib-i Sultani*" olarak söz edilmiştir (Polat 2015, 213). Senusilikten sonra bu yöndeki bir başka girişim de Sudan'daki İngiliz işgaline karşı Darfur Emiri Ali Dinar vasıtasıyla yapılmış, ancak benzer nedenlerle buradan da netice alınamamıştır. Bununla beraber bu unsurlarla verilen mücadeleler Osmanlı subaylarına gerilla savaşı hakkında çok şey öğretmiş ve bu yöntemler 1918'den 1922'ye kadar Anadolu'da istilacı Yunan, Fransız ve İtalyan kuvvetlerine karşı mücadelede çok işe yaramıştır.

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz jeopolitiğinde belirleyici unsurlardan biri olan Büyük Güçler'in Akdeniz'deki yayılmacı planları 20. yüzyılda şu şekilde bir kronolojik seyir izlemiştir:

- 1- 1886'da İngiltere, İtalya ve Avusturya arasında İngiltere'nin Mısır ve İtalya'nın Trablusgarp'taki mesaisini teshil ve takviye için bir mukavele imza edilmiştir.
- 2- 1871 ve 1902'de İttifak-ı Müselles denilen Almanya, Avusturya ve İtalya arasındaki antlaşma imzalanırken İtalya'nın, Alman ve Avusturya siyasetlerine umumi müzaheretini işbu devletin Trablusgarp'ı işgali hakkı diğer iki müttefikçe tanınmıştır.
- 3- 1900 ve 1901 mukaveleleriyle Fransa, Trablusgarp'ta ve İtalya da Fas'ta bir gayesi olmadığını ifade etmişler ve bu suretle bu iki ülkeyi biri diğerine bahşetmiş bulunmuşlardı.
- 4- 1909'da İtalya, Rusların Boğazlarda ve Rusya da İtalya'nın Trablusgarp'taki menfaatlerine hüsnü nazarla mütalaayı taahhüt etmişlerdi (Bayur 1973, 12).

Bu koşullar altında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki jeopolitik duyarlılığı, erime sürecine girmiş olan Kuzey Afrika'daki hâkimiyetinin gerilemesi aşamasındaki yoğun dış politika faaliyetleri üzerinden okunabilir. İmparatorluğun Avrupa'daki birçok merkezinde bulunan elçilikler ve bu elçiliklerin Babıali'ye gönderdiği raporlar bu konuda yeterince fikir verecek durumdadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden biri, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin izlediği dış politikayı paradigmatik boyutta yansıtmakta, dolayısıyla son dönemlerdeki jeopolitik yaklaşımları ve uygulamaları hakkında oldukça zengin bilgi vermektedir. Sultan II. Abdülhamid'den imparatorluğun son dönemlerine kadar etkili olacak dış politika doktrini içinde Üçlü İttifak'ın (Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan) oluşumu (1882) sürecinde Osmanlı Devleti'nin bu ittifaka karşı tutumu, Büyük Güçler'in bu aşmadaki durumu, geleceğe ilişkin planlar açısından oldukça önem arz etmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında yükselen güçlerden olan Almanya ekseninde Berlin-Bağdat demiryoluyla oluşturulan stratejik birliktelik, denge politikası içinde Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakki döneminde de

sürdürülerek geleneksel bir konuma çekilmiştir. Bu açıdan sözünü ettiğimiz belge, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki temel dış politika paradigması içinde stratejik ve jeopolitik düzeydeki yeni arayışları yansıtmaktadır.

Sadrazam Kâmil Paşa imzasını taşıyan ve 13 Muharrem 1306/8 Eylül 1304 (19 Eylül 1888) tarihli olup padişaha sunulan bu belge, imparatorluğun o dönem içinde karşı karşıya bulunduğu konjonktürel durum ve geleceğe dönük stratejik politikalar ve jeopolitik yaklaşımlar hakkında çok yönlü bilgi içermektedir.

Bu cümleden olarak; daha önce vuku bulan İngiltere'nin Mısır'ı işgali (1882) neticesinde bu ülkeyle yapılan mukavelenamenin en çok itiraza sebep olan maddelerinden biri olarak (6. Madde) Mısır hattı üzerinde İngiltere'nin yeni konumunun, Osmanlı saltanatı ve hilafetini İslam âlemi içinde zor duruma düşürdüğü vurgulanmaktadır (Kızıltoprak 2010,193-195). Bu nedenle İngiltere'nin koşulsuz bir şekilde Mısır'ı tahliye etmesinin bir yolu olarak Osmanlı Devleti için Üçlü İttifak'a girmesi düşüncesinin Rusya ve Fransa devletlerini aleyhine çekeceği, bundan dolayı Devlet-i Aliyye açısından takip edilecek en hayırlı yolun, serbestliğini muhafaza etmesi ve ileride savaş durumunda hangi tarafı kendisi yararına uygun görürse o şekilde hareket etmesinin daha yararlı olmakla beraber şimdiden Üçlü İttifak'a katılmanın ne gibi yararlar sağlayacağı hususlarına yer verilmektedir (B.O.A.,YA. HUS.217.43.13). Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'a girmesinin ne gibi çıkarlar sağlayacağı konusunda padişahla görüş birliği içinde olduklarını belirten Kâmil Paşa, bunlardan birinin, Mısır'ın İngiliz askerlerinden tahliyesi karşılığında buranın savunması için İngiltere'nin, Devlet-i Aliyye'ye yardımı teklifinin kabul edilmesinin söz konusu olmadığını, İngiltere'nin Mısır'da bilfiil iştirak halinde bulunduğunu, böyle bir yardım durumu söz konusu olduğunda bunun gerçekleşmesi için Kıbrıs'ın idaresinin dahi İngiltere'ye verilebileceği, hali hazırda İngiltere'nin Mısır'daki konumunun gerektiğinde yardım antlaşmasına dönüştürülmesi gerektiği, Mısır'ın İngilizlerden tahliyesinin Halife hazretlerinin başarılı icraatlarından bir olacağı ve bunun İslam kamuoyunda takdirle karşılanacağı belirtilmektedir (B.O.A.,YA. HUS.217/43,13).

Belgede yer alan bilgilere göre Kâmil Paşa, Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'a katılmasının denge politikasının devamı açısından büyük yararları olacağı görüşündedir. Şöyle ki; Devlet-i Aliyye'nin bu ittifaka katılımının asla Rusya'ya yönelik olmayıp özellikle Fransa'nın Akdeniz'de kötü gözle baktığı ülkelere taarruzunu önlemek ve "Düvel-i Selase"nin menfaatlerini korumak amacına bağlı olduğu, bu çerçevede Fransa'nın, Üçlü İttifak'ın küçük ortağı olan İtalya aleyhine herhangi bir harekete cesaret edemediğine bakılırsa bunun Osmanlı Devleti açısından büyük yarar sağlayacak bir durum olacağı görüşlerini ileri sürmektedir. Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'a üyeliğinin ayrıca Rusya ve İngiltere arasında Osmanlı Devleti lehine bir gelişme yaratacağı ve bunun sonucunda İngiltere'nin Osmanlı Devletiyle yaptığı Kıbrıs antlaşmasından rahatsız olan Rusya'nın iki devlet arasındaki ilişkileri soğutarak Osmanlı Devletine yakınlaşmak politikasına yöneleceği, Rusya'nın Bulgaristan üzerindeki politikasıyla da bunu kanıtladığı belirtilmektedir (B.O.A.,YA. HUS.217.43.13).

Yine Sadrazam Kamil Paşa'nın görüşlerine göre Devlet-i Aliyye'nin Üçlü İttifak'a girmesinin sağlayacağı yararlar bununla sınırlı değildir. İttifaka girmek Osmanlı Devleti açısından çok stratejik bir tercih olacaktır. Zira bu tercih, inceleme konumuz olan Akdeniz jeopolitiği açısından da büyük önem taşımaktadır. Her şeyden önce bu ittifak, Akdeniz'in mevcut statüsünün korunmasına yardımcı olacak, dolayısıyla Büyük Güçler'in (bilhassa İngiltere ve Fransa'nın) bu bölgede başka devletlere tecavüz etmelerine ve daha fazla etkinliğinin artmasına engel olacaktır. Hatta bu ittifaka bilfiil girmek suretiyle Mısır'ın İngilizlerden tahliyesi şartından başka Tunus ve Cezayir hakkında da bazı menfaatler getireceği düşünülmektedir. Bu ittifakın menfaati yönlerine bakıldığında; "*Mısır'ın eski haline dönüşünden başka Yunanistan'ın Girit ve Yanya'ya tecavüzü, Avusturya'nın Selanik'e yardımı, İtalya'nın Arnavutluk ve Trablusgarb'a taarruzu, Fransa'nı Suriye'yi istilası ve halihazırdaki işlerimize ecnebi devletlerin müdahalesi endişeleri*

bertaraf olmakla beraber Osmanlı ülkesinin iç işlerine bu devletlerin karışmasından münbais ve yerel asayişin hâlât ve müşkilatının savuşturulması, daha az masrafla memleketin idaresine imkân sağlayarak Devlet-i Aliyye'nin kuvvetinin arttırılması farziyab olması muhsenatına karşılık İttifak devletlerinin iç işlerimizin ıslahatına dair bazı vesâyâtta bulunmaları ihtimali dahi varid olup, örneğin adı geçen devletlerin her biri kendi ülkelerinde ne veçhile müstakil ve hürriyet hareketine muhafız ise Devlet-i Aliyye'nin dahi ol veçhile istiklalini şartı muhafaza edeceğinden mârûzzikr ittifaka iltihaka lüzum-u tahkik ederse o halde işin her yönü devletçe tetkik edileceği derkârdır” denilmektedir (B.O.A., YA. HUS. 217/43,13).

Yine bu belgede yer alan bilgilere göre İngiltere'nin mukavelesiz bir şekilde Mısır'da devamina meydan vermeyerek Mısır üzerindeki Osmanlı haklarının korunması düşüncesinden hareketle bu yöndeki müzakereye yanaşmama eğiliminde olan İngiltere'nin buna ikna edilmesi için Londra Sefiri Rüstem Paşa'nın görevlendirilmesi ve İstanbul'a gelerek döndükten sonra Başbakan Lord Salisbury ile padişahın iradesi doğrultusunda gerekli adımları atılması istenilmektedir (B.O.A., YA. HUS. 217/43,13).

Osmanlı Devleti'nin stratejik hedefleri ve Akdeniz jeopolitiği içinde Akdeniz'in mevcut statüsünün korunması her zaman öncelikli amaçlardan biri olmuştur. Bu durum, Üçlü İttifak'a henüz girilmediği 20. yüz yıl başlarında da geçerliliğini sürmüştür. Bu dönemde ise Akdeniz'de statükonun korunması özellikle Trablusgarp üzerinde bir takım hesaplar içine giren İtalyan tehlikesinin bertaraf edilmesi açısından önemli görülmüştür. Bunun bir örneği olarak 5 Kanûn-ı Sâni 1318 (1903) tarihinde Roma Sefaretinden Babıali'ye gönderilen bir telgraf gösterilebilir. Bu telgrafta, Trablusgarp sahilleri ile iç kesimleri gösteren birtakım haritaların hazırlanmakta olduğu; Akdeniz statükosu muhafaza edildikçe İtalya'nın hiçbir askeri harekete cesaret etmeyeceği ve Fas meseleleri ve Fransisken Rahibelerine tahsisat verilmesi konusunun araştırılmakta olduğu vurgulanmıştır:

Nezarete fi 5 Kânunusani sene 1903 Roma Sefaret-i Seniyyesinden 339 [numrolu] telgrafname; 1 numrolu telgrafname-i asafaneleri ahz olunub tevsî-i müstemlekât hususundaki temayülata mebni Trablusgarp sevahilinin iskandil edilen â'mâkı ile içeri taraflarını gösterir birtakım haritalar hayli zamandan beri tanzim ve ihzar edilmiştir. Sicilya ceziresinin Trablusgarp Vilayeti'ne en karîb nukatının ileride icrası mevfur hareket-i askeriye planına dahil olduğu şüpheden vârestedir. Fakat Bahr-ı Sefid'de istatüko muhafaza olundukça İtalya hiçbir hareket-i askeriye icrasına ibtidar etmeyecektir. Hariciye Nazırıyla vuku bulan musabahatımız esnasında müşarünileyh inde'l-icab Fas'taki İtalya teb'asını himaye için birkaç sefîne hazırlatmış olduğunu ve fakat böyle bir ihtimalin zuhur etmeyeceği ümit eylemiştir. Zaten el-yevm bir hareket-i askeriye icrası karibü'l-vuku olduğuna delalet eder hiçbir emare mevcut değildir. Bunu teyit edebilir isem de Bahr-ı Sefid ahvalini (...) edebilecek birtakım vukuattan (...) zuhura karşı kıyıda (...) dermeyan eylerim. "Fransisken Rahibelerine ve İtalya Hükümeti canibinden tahsisat itası hususuna gelince ol-babtaki tahkikat-ı acizaneme devam edeceğim. Fi 24 Kânunuevvel sene 1318 (B.O.A., HR. SYS., 1603/57).

Bu dönemde Akdeniz'deki statükonun korunması ve İtalyan tehlikesinin savuşturulması, girildiği takdirde İttifak içi politikalar yoluyla gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Ancak statüko konusunda bu duyarlılığa rağmen daha önce Tunus konusunda başarısız olan İtalya, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin vaktiyle denge politikası açısından büyük umutlar bağladığı Üçlü İttifak'tan da destek bularak Trablusgarp'ı ele geçirmeğe karar vermiştir. Bu yöndeki gelişmeleri takip eden Osmanlı Devleti, 2 Ocak 1911'de Trablusgarp'ın İtalya'ya ait olmadığını ve burasının inkişafına diğer devlerle birlikte katılabileceğini ileri sürmüştü de Babıali'nin bu teklifi İtalyan hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti, bu bölgeden Almanya'ya bazı ticari imtiyazlar vererek İtalyan tehlikesi karşısında denge arayışla-

rına girmiştir. Ancak İtalya'nın Üçlü İttifak'tan müttefiki olan Almanya, "Eğer İtalya, ne pahasına olursa olsun Türkiye ile harp etmek istiyorsa bundan kendi menfaati bakımından üzüntü duyarız. Fakat müttefikimizin serbestçe vereceği karara halel getirmek istemiyoruz" diyerek buna yanaşmamıştır. Bunun sonucunda 28 Eylül 1911'de İtalya'nın ultiyatomuyla başlayan savaş süreci, 18 Ekim 1912'de Ouchy'de Türk-İtalyan barış antlaşmasıyla sona ermiştir. Bu savaşla Osmanlı Devleti Trablusgarb'ı İtalyanlara terk ediyor, On İki Ada'ya Yunanlılar göz koyduğundan ve Balkanlarda savaşın hemen patlak üzere olduğundan dolayı bu adalar grubu da "geçici" olarak İtalya'ya bırakılıyordu. İtalya bu suretle yerleşme ve ekonomik bakımından fazla bir değer taşımayan, fakat ilerisi için büyük stratejik öneme sahip bir koloni arazisini zayıf Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopararak Afrika'nı kuzey sahillerine ayak basmış oluyordu.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve bu savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki stratejik varlığının sürdürülmesi konusundaki yaklaşımını gösteren diğer bir belgede konumuz açısından önemli verilere rastlanılmaktadır. İtalyanlarla yapılan ve 15 Teşrinievvel 1328 (1912) tarihini taşıyan ve Meclis-i Mebûsan'ın toplanmasına kadar gizli tutulması öngörülen, dokuz maddeden oluşan barış antlaşmasının bazı maddelerinde şu hükümler yer almaktadır:

- Osmanlı Hükümeti üç gün içinde Trablusgarb ve Bingazi ahalisine hitaben yazılı belgenin içeriğine uygun olmak üzere bir ferman-ı hümayun yazılmasını taahhüt eder. (Madde 1).
- Naib-i saltanat ile rüesa-i şer'iyyenin şahısları için öncelikle hükümet-i kraliyetin dışarı çıkarılması lazım gelecektir. (Madde 2).
- Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Bingazi ve Trablusgarb'a mühimmat ve askeri personel göndermeyi taahhüt eder. (Madde 6).

Osmanlı Devleti tarafından Trablusgarb ve Bingazi ahalisine yapılan açıklamada bölge halkının geleceği düşünülerek bölgede barışın tesis edildiği ve padişah tarafından Şemsettin Bey'in nâibi saltanat olarak görevlendirildiği bildirilmektedir. Bölgedeki Osmanlı eserlerinin muhafazası adı geçen naibin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir.

- Vekâlet müddeti 5 yıl olup bu süre sonunda gerekirse padişah tarafından yenilenecektir. Ülkede şer'i hükümlerin ifası konusunda Osmanlı Devleti'nce kadı görevlendirilecektir. Söz konusu kadının yardımcıları (vekilleri) yöre halkından seçilecektir. Kadı'nın maaşı Osmanlı Devleti'nce ödenecek, yardımcılarının giderleri ise yerel kaynaklarca karşılanacaktır (B.O.A., ADVN. NMH. 37/3).

Antlaşmanın hükümlerinden de görüleceği üzere Osmanlı Devleti, savaşı kaybetmekle beraber bölgeyle ilgisini kesmemiş; sosyal, kültürel ve stratejik yönlerden duyarlılığını sürdürmüş, böylelikle burada tarihsel mirasını korumaya çalışmıştır.

Jeopolitik duyarlılık konusunda konumuz açısından erken dönem örneklerine de rastlamak mümkündür. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti, daha önce kaybedilmiş de olsa eski egemenlik sahasıyla ilgili gelişmeleri yakından izlemeye çalışmıştır. Bunlardan biri de; Fas konusunda yapılacak bir antlaşmanın tetkiki için Madrid'de yapılacak toplantıya Osmanlı Devleti'nin katılmak istemesi sonucu Fransa'nın bunu Osmanlı Devleti'nin Fas işlerine karışmak istemesi şeklinde değerlendirmesi üzerine sefirinin buna itiraz etmesiyle ilgili yazışmalardır (B.O.A., HUS. 210/75).

Trablusgarp eyaleti Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki son toprak parçası olduğu için, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin Akdeniz jeopolitiği büyük ölçüde buradaki gelişmeler ekseninde şekillenmiştir. Yüzyılın başlarında erken dönemlerden itibaren İtalya bu bölgeye hakim olabilmek için girişimlere başlamış ve bu gelişmeler Babiali tarafından yakından takip edilmeye çalışılmıştır. Buna bir örnek olarak İngiltere ile Fransa arasında Mısır ve Fas hakkında

yapılan bir antlaşma üzerine İtalya'nın bunu fırsat görerek Trablusgarp yönünde harekete geçme girişimleriyle ilgili gelişmeler Babıali tarafından hassasiyetle takip edilmiştir. O kadar ki, bu yöndeki en küçük bir ihtimal karşısında dahi devletin gereken önlemler ivedilikle alması gerektiği elçilik raporlarından anlaşılmaktadır (B.O.A., BEO, 2320/173997).

İlerleyen dönemde Fransa'nın Suriye'yi ele geçirmek için ileri süreceği gerekçeler arasında yer alan bazı asayiş olaylarının baş göstermesiyle ilgili olarak Osmanlı Devleti bölgedeki sorunların giderilmesi için bazı tedbirler almıştır. Bu konuyla ilgili olarak Dahiliye Nezareti'nden Seraskerlik makamına gönderilen yazıya göre, bu amaçla Trablus'ta (Trablusşam) meydana gelen olaylarla ilgili olarak gerekli tahkikatın yapılması ve gereken tedbirlerin alınması için Liva Jandarma Binbaşısının değiştirilmesinin Beyrut Valiliğine bildirildiği ve adı geçen şahsın yerine Suriye Jandarma Binbaşılardan olup daha önce Trablus'ta önemli hizmetleri bulunan Akkâ Mutasarrıfı Ferit Paşa'nın vekâleten Trablusşam'a gönderilmesi istenilmektedir (B.O.A., BEO, 3015/226124). Bütün bu faaliyetler Doğu Akdeniz'deki kilit konumunda bulunan Suriye bölgesindeki Osmanlı hâkimiyetinin sürdürülmesi açısından jeopolitik kapsamında düşünülebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Jeopolitik yaklaşımları İttihat ve Terakki döneminde de daha önce olduğu gibi Büyük Güçler'in kendisine karşı olan hesaplarını boşa çıkarmak doğrultusunda denge politikalarıyla sürdürülmüştür. İlişkilerini her an Büyük Güçler'in tümüne açık tutmakla yetinmeyen İttihatçılar, Büyük Güçler arası sorunlar çözümlenemediğinden çatışan her iki tarafında yapamadığı yatırımları imparatorluğa çekebilmek için bu çatışmaların çözümünde etkili olmaya çalışmışlardır. Bunun en iyi örnekleri 1913 ve 1914 yıllarında Büyük Güçlerin kendi aralarında ve Osmanlı Devleti ile yaptıkları antlaşmalarda görülmektedir. Ancak bu çatışmaların çözümünde Osmanlı Devleti'nin rolünü abartmamak gerekir. Temel denge Büyük Güçler arasında kurulmaktadır. Fakat bu antlaşmalarda Osmanlı Devleti tam olarak sessiz kalmamış anlaşmaların şekillenmesinde etkili olmaya çalışmıştır. Bu konuda en ilginç örnekler Türk-İngiliz ve Türk-Fransız antlaşmalarıdır. 1911 yılında daha çok Basra Körfezi çevresi ve Mezopotamya'daki İngiliz çıkarları etrafında süren Türk-İngiliz görüşmeleri, kesintilerden sonra 1913 yılında hızla gelişerek 7 Şubat 1914'te onaylanmıştır. Daha önceleri görüşmelere gözlemci olarak katılan Almanya, bu gelişmenin baskısı altında verdiği ödünleri artırarak İngiltere ile Haziran ayında anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Benzer bir gelişme Türk-Fransız görüşmelerinde de yaşanmıştır (Tekeli 1985, 123).

I. Dünya Savaşı'nın İttifak cephesi ve Osmanlı Devleti tarafından kaybedilmesi, pek çok yerde olduğu gibi Akdeniz'de de dengeleri değiştirmiş, savaş öncesinde Mısır'ı resmen ilhak eden İngiltere bu bölgede ön plana çıkmıştır. Akdeniz'de 18. yüzyıl sonlarında başlayan İngiliz-Fransız rekabetinde İngiltere daha sonra Mısır'ı işgal ederek bir adım öne geçmişse de köklü dini bağlar ve siyasi konjonktür nedeniyle İngiltere Mısır'ı Osmanlı Devleti'nden tamamen koparmayı düşünmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girmesi İngiltere'nin Mısır'ı Osmanlı yönetiminden açık bir biçimde koparması için beklenen sonucu hazırlamıştır. Savaş sırasında Osmanlı Devleti Mısır'daki İngiliz yönetimini tehdit etmek için çeşitli yolları denemiş ve bu amaçla Enver Paşa, Mısır'ın batısında önemli bir lider olan Şeyh Senusi ve İngiliz Mısır'ının güneyinde bağımsız bir emir olan Ali Dinar ile ittifak kurmayı denemiştir. Her iki lider de savaş ortamının oluşturduğu şartlar, sağlanan mali destek ve bunun yanında dini hislerin etkisiyle Osmanlı Devleti'yle ittifak kurmuşlardır. Ancak bu iki yerel kuvvetin desteği Mısır'daki İngiliz varlığını sarsmaya yetmediği gibi, Osmanlı Devleti ile kurdukları ittifak hedeflerine ulaşmalarına da yardımcı olamamıştır (Polat 2015, 332). Ancak her ne kadar sonuçsuz kalmış olsa da, bu tür girişimleri, Osmanlı Devleti'nin imparatorluk coğrafyasındaki tarihi varlığını sürdürmek için önemli jeopolitik faaliyetleri olarak görmek gerekir.

Sonuç

Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nin dış politikada 18. yüzyıl sonlarından itibaren uygulamaya başladığı denge politikasını, 19. yüzyılda Büyük Güçler arasındaki gerilim ekseninde sürdürdüğü görülür. 20. yüzyıla gelindiğinde ise diplomatik alandaki mücadelede, daha önce kaybedilen topraklar oranında cephe genişlemiştir. Bir taraftan devletin toprak bütünlüğünü koruma yönünde mücadele verilirken, diğer taraftan Akdeniz hinterlandında imparatorluk coğrafyasındaki tarihsel mirasa sahip çıkılmaya çalışılmıştır. Bu alanda özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde izlenen dış politika ve strateji sayesinde sınırlı da olsa önemli başarılar elde edilmiştir. Örneğin kısıtlı imkânlar ve dış politika önceliklerine rağmen Osmanlı Devleti bu dönemde fiilen işgal altında bulunan Mısır üzerindeki haklarını uzun süre korumayı bilmiştir. Buradaki İngiliz işgaline son verme hedefleri gerçekleştirilememişse de, İngiliz işgal yönetiminin Mısır'daki sömürgeci politikalarını sınırlandırma, Mısırlıları bilinçlendirme ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkenin bağımsızlığa kavuşması için başlatılan harekete daha kuvvetli bir zemin hazırlanmıştır. Ancak bu bağlamda genel sonuç olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nin, Akdeniz'de Büyük Güçlerle olan mücadelesinde jeopolitik açıdan büyük gayretlere rağmen istenilen sonuçlara tam olarak ulaşabildiği söylenemez. Sonuç olarak İmparatorluğun kaybedilmiş olması bu durumu teyit etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de denizcilik alanında imkânların yetersiz kalması ve deniz kültürünün yeterince gelişmemiş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin tarihinde Akdeniz'in bir Türk gölü haline gelmesinde donanmanın ne denli etkili olduğuna bakılırsa, bu alanda yaşanan kayıplarda aynı şekilde deniz gücünde yaşanan gerilemenin de o ölçüde etkili olduğu görülür. 19. yüzyılda Sultan Abdülaziz'le (1861-1876) başlayan donanmayı canlandırma gayretleri istenilen sonucu verememiştir. Öyle ki bu konuda bir zihniyet probleminin varlığından söz etmek de mümkündür. Yüzyılın sonlarına doğru “*Donanma mı; Demiryolu mu?*” sorusu uzun süren polemiklere konu olmuştur. Balkan Savaşları döneminde harbiye nazırının da Meclis'te donanma aleyhine görüş belirttiği ortamlar yaşanmıştır. Oysa Yunanlıların Averoff zırhlısı adeta tek başına bu savaşın sonucunu belirlemiştir. Harbiye'de donanma aleyhine olan tavır, Cumhuriyet döneminde Bahriye Nezareti'nin kaldırılmasından sonra Fevzi Çakmak Paşa'nın “*esas piyadedir*” şeklindeki üslubuyla devam etmiştir (Bıyıklı 2006, 56-57). Her ne kadar I. Dünya Savaşı öncesinde Donanma-yı Hümayun Muavenet-i Milliye Cemiyeti vasıtasıyla bir takım çabalar gösterilmişse de bunlar imparatorluğun jeopolitik hedefleri açısından yetersiz kalmışlardır.

Yine de şu şekilde bir yorum yapılabilir: Jeopolitikte başarı ya da başarısızlık, son tahlilde askeri-lojistik imkânlarla ve nedenlere dayandırılır. Bu açıdan bakıldığında sonuç yukarıda belirtildiği gibi görünmektedir. Ancak geniş çerçeve ve tarihsel perspektiften bakıldığında Akdeniz'de uzun soluklu bir barış ve istikrar dönemi arandığında ise, Osmanlı siyasetine müracaat etme gereği ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti, son dönemlerinde Akdeniz jeopolitiği bağlamında Büyük Güçler'in Afrika sömürgeciliğine karşı Müslüman toplumlarla işbirliği yaparak dengeleyici hamleler içerisine girmiştir. Sömürgecilik zihniyetinden oldukça farklı bir anlayışla gerçekleştirilmeye çalışılan bu hamleler, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet coğrafyasındaki genel siyasetinin bir yansıması olmuştur. Basitçe ifadesiyle bir vali ve birkaç kamu görevlisi vasıtasıyla bir eyaletin başarıyla yönetilmesi esasına dayanan Osmanlı siyaset anlayışı, modern dönemlere gelindiğinde yeni sosyal ve kültürel dinamikler karşısında farklı sorunlarla karşılaşmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde hâkimiyetin tamamen kaybedilmesi tehlikesi karşısında jeopolitik duyarlılık ön plana çıkmıştır. Bu alanda verilen mücadele de, derin siyaset tecrübesi ve sınırlı maddi imkânlar ölçüsünde gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan sonucu değerlendirirken, Daron Acemoğlu ve James Robinson'un yaptığı gibi; “*Ortadoğu'daki sorunların kaynağı Osmanlı geçmişine dayanır*” türünden kolaycı ve indirgeyici yaklaşımlardan uzak durmak gereği ortadadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., HR.SYS.1602/25.

BOA., YA. HUS. 217/43.

BOA., HR. SYS., 1603/57.

BOA., ADVN. NMH. 37/3.

BOA., HUS. 210/75.

BOA., BEO, 3015/226124.

BOA., BEO, 2320/173997.

Bayur Y. H. (1973). *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*. Ankara 1973.

Bıyıklı M. (2006). "Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Ortadoğu'dan Tasfiyesinde Deniz Kültürü ve Donanmanın Etkisi (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)". *Civilacademy*, 4/3 (2006) 47-58.

Bıyıklı M. (2011). *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları*. Ankara 2011.

Davutoğlu A. (2011). *Stratejik Derinlik*. İstanbul 2011.

Günel K. (2008). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*. İstanbul 2008.

Kavas A. (2011). *Osmanlı-Afrika İlişkileri*. İstanbul 2011.

Kızıltoprak S. (2010). *Mısır'da İngiliz İşgali ve Osmanlı'nın Diploması Savaşı (1882-1887)*. İstanbul 2010.

Külebi A. (2009). *Türkçe Jeopolitik*. Ankara 2009.

Polat Ü. G. (2015). *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*. Ankara 2015.

Sagay R. (1972) *XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*. İstanbul 1972.

Tekeli İ. (1985). "İttihat ve Terakki Döneminde Dış Dünya ve Uygulanan Dış Politika". *Toplum ve Bilim* 28 (1985) 111-132.